
Ruimtelijke ordening

Het handwerk van interculturele & interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging

Martin Walton

HOEVEEL LEVENSBESCHOUWELIJKE SECTOREN kent de VGVZ? Dat hangt ervan af of de Sector Institutioneel Niet Gezonden (SING) een levensbeschouwelijke sector is. Naast zes religieuze sectoren, te weten Katholiek, Protestants, Joods, Islamitisch, Hindoe en Boeddhistisch (als het Boeddhisme een religie is), is er ook de Humanistische sector. Acht sectoren in totaal. En waarop is de volgorde van de sectoren op de website van de VGVZ gebaseerd? Niet op het alfabet, niet op de grootte van de sectoren, niet op de geschiedenis van de VGVZ, en evenmin op de wereldgeschiedenis. Waarom deze vragen? Omdat zij de recente geschiedenis van de VGVZ oproepen, een geschiedenis die relevant is voor de ontwikkeling van interculturele en interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging.

In de jaren negentig van de vorige eeuw waren in verschillende zorginstellingen in Nederland – o.a. VUMC Amsterdam, UMC Utrecht, Medisch Centrum Haaglanden en Parnassia (GGZ) in Den Haag – pioniers op het gebied van interreligieuze geestelijke verzorging actief. In het project *Identiteit, ambtelijkheid & professionaliteit* werden de krachten gebundeld. De inspanningen leidden tot de aanstelling van islamitische en later ook van hindoe en boeddhistische geestelijke verzorgers. Terwijl de meeste geestelijk verzorgers territoriaal waren gaan werken, met primaire verantwoordelijkheid

voor afdelingen of locaties en niet (alleen) voor levensbeschouwelijk gelijkgezinden, werkten deze nieuwe geestelijk verzorgers in de regel categoriaal, met primaire aandacht voor cliënten van dezelfde godsdienst. Bij de vormgeving van dit nieuwe aanbod van geestelijke verzorging speelden

Specifieke competenties voor intercultureel en interlevensbeschouwelijk werken ontbreken

ook culturele factoren een rol, zoals land van herkomst en gender. (In boeddhistische geestelijke verzorging lijkt de migrantenachtergrond minder prominent te zijn.) Intussen zijn vele teams geestelijke verzorging divers samengesteld, al naar gelang de grootte van het team, de regio, historische factoren en beleidskeuzes. Nieuwe religieuze opleidingen zijn tot stand gekomen, met name bij de VU. Divers genoeg? Dat waarschijnlijk nooit, omdat de samenstelling van cliënten- en patiëntengroepen steeds diverser wordt, ook in levensbeschouwelijk opzicht. Onderwijl nam de discussie over ambt binnen de VGVZ steeds meer ruimte in. Die discussie ging niet alleen over de kwalificaties voor het beroep van geestelijk verzorger, maar ook

over de vraag hoe de levensbeschouwelijke diversiteit onder cliënten in zorginstellingen het beste gediend kon worden en door wie. Helpt of hindert ambt? Kunnen algemene geestelijk verzorgers niet-institutioneel gebonden cliënten beter bedienen? Moest het beroep opnieuw gegrondvest worden? Zowel de term ambt als de omschrijving algemene geestelijke verzorging kregen een abstract karakter. Beeldvorming speelde een grote rol. Het gevolg was dat men op een concrete uitdaging een conceptueel antwoord probeerde te geven. De vraag had niet moeten luiden hoe ambt of niet-ambt (beter) helpt om de steeds diverser wordende cliëntenpopulatie te bedienen, maar wat het handwerk van interculturele en interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging is, ongeacht de levensbeschouwelijke legitimering van de geestelijk verzorger in kwestie.

Springend punt in interculturele geestelijke verzorging is het omgaan met verschillen

Formeel was de zaak in de beroepsstandaard van 2002 geregeld. Iedere geestelijk verzorger moest voor iedere cliënt beschikbaar zijn en op een competente wijze kunnen bedienen. In het veld waren de nodige voorwaarden aanwezig: territoriaal werken, divers samengestelde teams, levensbeschouwelijke kaarten van de regio om te kunnen verwijzen. Een aantal islamitische en hindoe geestelijk verzorgers ging ook territoriaal werken. Maar er was een paradox. Enerzijds werd ingezet op diversiteit in teams geestelijke verzorging om tegemoet te komen aan de particulariteit en identiteit van religies en levensbeschouwelijke stromingen. Anderzijds werd ingezet op brede beschikbaarheid van geestelijke verzorging, intercultureel en interlevensbeschouwelijk, met het oog op nieuwe vormen van zingeving en spiritualiteit en *multiple religious belonging*. Hoe beide strategieën zich tot elkaar verhouden en wat dan het handwerk van geestelijke verzorging is bleef onhelder. Het doordenken van de praktische uitdagingen van intercultureel en interlevensbeschouwelijkheid in de voltrekking van geestelijke verzorging kreeg te

weinig aandacht. Wat grotendeels nog ontbreekt, is de ontwikkeling en verdieping van specifieke competenties – kennis, vaardigheden en attitudes – om adequaat intercultureel en interlevensbeschouwelijk te werken.

In maart 2016 heeft de Commissie Wetenschap van de VGVZ vertegenwoordigers van de levensbeschouwelijke sectoren (ook van SING) uitgenodigd voor een expertmeeting over interculturele en interreligieuze geestelijke verzorging. Speciale gast was professor Daniel Schipani (VS), internationaal erkend expert op dit gebied. Trefwoorden waren: gemeenschappelijkheid, complementariteit, contrast en conflictpotentieel. Deze diversiteit aan perspectieven diende om niet aan de diverse uitdagingen in concrete ontmoetingen voorbij te gaan. Alleen een gerichtheid op specifieke religieuze groepen zou het contrast uitvergroten. Alleen het accentueren van beschikbaarheid van geestelijke verzorging ongeacht de spirituele of culturele identiteit zou een gemeenschappelijkheid kunnen veronderstellen die de betekenis van de verschillen veronachtzaamt. De waarschuwing van Daniel Schipani dat men niet te harmonieus over intercultureel en interreligiositeit moet denken brengt mij tot mijn centrale stelling. Het springende punt in interculturele en interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging is de vraag hoe men met verschillen omgaat. Definities van spiritualiteit als een universele dimensie van menselijke existentie kunnen aan concrete verschillen voorbijgaan. Een onderzoek van Cadge en Sigalow naar de strategieën die geestelijk verzorgers in interreligieuze ontmoetingen inzetten, noemt vooral het neutraliseren van verschillen en het overstappen naar de (code-)taal van de ander. In beide gevallen wordt het verschil onaangeroerd gelaten. Maar wat is de aard van dat verschil? Kan het herkend, onderkend en erkend worden? En dient het dan als struikelblok of aanknopingspunt? Kunnen verschillen gedeeld worden?

Sjaak Körver presenteerde voorbeelden waarin rituelen een ontmoetingsplaats bieden in de omgang met culturele en religieuze verschillen. Volgens Körver biedt het ritueel een huis met vele woningen, zoals in vele mensen *multiple religious belonging* huist, ofwel meervoudige identificaties. Körver erkent de verschillen maar laat

zien hoe rituelen een open, symbolische ruimte scheppen voor mensen met verschillende religieuze identiteiten. Tot de interculturele en interreligieuze competenties hoort dan in ieder geval ook rituele competentie. Die meervoudigheid is niet alleen religieus en wordt gecompliceerder, of rijker, in een context waarin niet zo zeer secularisatie aan de orde is als de-institutionalisering en levensbeschouwelijke diversiteit. Als antwoord daarop probeert Wim Smeets in navolging van Fitchett functionele categorieën voor (inter)levensbeschouwelijke screening en assessment te vinden. Die zoektocht stelt opnieuw de vraag hoe men de inhoud (het domein) van geestelijke verzorging onder woorden kan brengen op een manier die recht doet aan de diversiteit en de vele woningen. Voor die uitdaging hebben Hans Alma en Christa Anbeek de term *worldviewing* gemunt. Daarmee willen zij recht doen aan de dynamische fluiditeit (Baumann) die levensbeschouwelijke oriëntatie in onze tijd kenmerkt. In hun benadering schuilt tegelijk een fundamentele aanvaarding van (*commitment to*) pluraliteit. Alma en Anbeek staan een praxis van vriendschappelijke en kritische dialoog voor waarin contrastervaringen een centrale rol spelen. Met contrastervaringen doelen zij niet op levensbeschouwelijke verschillen als zodanig

maar op ervaringen van kwetsbaarheid en discontinuïteit. Mij lijkt dat in die dialoog geestelijk verzorgers zich oefenen in existentiële intercultuuraliteit en intercontextualiteit. En in die dialoog is de ander niet alleen degene met wie ik iets gemeenschappelijks heb of die van mij verschilt, maar vooral degene die mijn gesprekspartner of spiegel is. Met andere woorden, de ander krijgt een dynamische betekenis voor mij in de dynamische praktijk van *worldviewing*.

Alle drie de voorbeelden worden gekenmerkt door conceptuele benaderingen en concrete handlungsmogelijkheden (rituele praxis, assessment, beoefening van dialoog) die dienstbaar kunnen zijn aan het bieden van interculturele en interreligieuze geestelijke verzorging. Anke Liebroer heeft er evenwel op gewezen dat op dit gebied nauwelijks empirisch onderzoek is gedaan. Het onderzoek van Cadge en Sigalow is eerder uitzondering dan regel. En wat er aan onderzoek is komt vooral uit de VS. Ook is de vraag of de nieuwe beroepsstandaard van de VGVZ voldoende oog heeft voor de specifieke competenties die nodig zijn voor interculturele en interreligieuze communicatie. Op de expertmeeting werd gesteld dat men in de praktijk veel verder is dan in de (academi-

sche) presentaties naar voren kwam. Dat zou suggereren dat de nodige competenties aanwezig zijn en dat de interculturele communicatie redelijk succesvol verloopt terwijl de theorie achterblijft. Dat kan zijn. Maar dan is het opmerkelijk dat in een reflectief beroep als geestelijke verzorging er zo weinig over geschreven wordt en zo weinig gedeeld. Kennis, ook praktijkkennis, is pas geldige kennis als er op gereflecteerd wordt in de praktijk, als die onderbouwd wordt in theorievorming en empirisch onderzoek, en als die in vakbladen beschreven en gedeeld is. Het is daarom essentieel dat geestelijk verzorgers en onderzoekers samenwerken om die praktijken te beschrijven en te ijken. Dat maakt deel uit van de grotere onderneming om, te beschrijven en communiceren wat geestelijk verzorgers doen.

Mijn stellingen zijn:

1. De nadruk in de discussies rondom het ambt op de overtuiging dat iedere geestelijk verzorger voor iedereen beschikbaar moet zijn – *Dat mocht geen probleem zijn en was daarom geen probleem!* – leidde af van het ontwikkelen van specifieke competenties voor interculturele en interlevensbeschouwelijke geestelijke verzorging.
2. De VGVZ dient de draad van de jaren 1990 met het oog op multi- en interreligieuze geestelijke verzorging (het project *Identiteit, ambtelijkheid & professionaliteit*) weer op te pakken en te verbinden met de context van seculiere zingeving en nieuwe spiritualiteit.
3. In de huidige fluiditeit van levensbeschouwelijke oriëntatie is alle geestelijke verzorging intercultureel, interlevensbeschouwelijk en intercontextueel totdat het tegendeel blijkt.
4. Het springende punt in interculturele en interlevensbeschouwelijke geestelijke zorgverlening is hoe men met verschillen omgaat.
5. Het veronderstellen van een universele dimensie van spiritualiteit leidt er gemakkelijk toe dat men de particulariteit en materialiteit van levensbeschouwelijke identiteit onvoldoende verdisconteert en de reële verschillen niet onderkent. Het verabsoluteren van verschillen leidt juist tot frustratie van interculturele en interlevensbeschouwelijke communicatie.
6. Geestelijke verzorging dient niet alleen intercultureel en interlevensbeschouwelijk te zijn, maar ook *intercontextueel*, met oog voor een pa-

let van aspecten van identiteit en maatschappelijk verschil zoals geaardheid, gender, sociale achtergrond, kleur, opleiding, enz.

7. Een kenmerk van de handelingsmogelijkheden in interculturele en interreligieuze communicatie is *ruimtelijke ordening*: het vormgeven van een ritueel als open, symbolische ruimte; het structureren van een dialoog in de context van fluiditeit; het zoeken naar inclusieve taal.

Martin Walton is bijzonder hoogleraar geestelijke verzorging aan de Protestantse Theologische Universiteit in Groningen en voorzitter van de Commissie Wetenschap van de VGVZ. Deze bijdrage is op persoonlijke titel geschreven. Email mwalton@pthu.nl

Literatuur

Alma, H., & Anbeek, C. (2013). Worldviewing competence for narrative interreligious dialogue. A humanist contribution to spiritual care. In D. Schipani (red.), *Multifaith views in spiritual care* (pp. 131-147). Kitchener: Pandora Press.

Buuren, A. van (2006). Een moslim kind sterft – het draait om compassie. In J. Doolaard (red.), *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging* (pp. 193-199). Kampen: Kok.

Buuren, A. van, Kaya, M., & Broek, B. ten (2009). The junction of the seas. Interfaith spiritual care in the Netherlands. In D. Schipani (red.), *Interfaith spiritual care. Understandings and practices* (pp. 279-313). Kitchener: Pandora Press.

Cadge, W., & Sigalow, E. (2013). Negotiating religious differences. The strategies of interfaith chaplains in healthcare. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52(1), 146-158.

Doolaard, J. (2011) Geestelijke verzorging, een onmisbare discipline. Een bijdrage aan de geschiedschrijving van de VGVZ. In A. de Vries, et al. (red.), *Zinnig Verband. Veertig jaar Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen* (pp. 1-12). Nijmegen: VGVZ.

Vreeman, J., Quartier, Th., & Smeets, W. (2009). Geestelijke verzorging in het kader van geestelijk welbevinden. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 12(53), 44-49.

Sewnath, R. (2011). Hindoe geestelijke verzorging tegen het licht. In A. de Vries, et al. (red.), *Zinnig Verband. Veertig jaar Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen* (pp. 191-196). Nijmegen: VGVZ.

Türk, A. (2011). Helpen, begrijpen, adviseren. Waarom ik islamitische geestelijk verzorger werd. In A. de Vries, et al. (red.), *Zinnig Verband. Veertig jaar Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen* (pp. 199-204). Nijmegen: VGVZ.

Walton, M. (2010). Beeldvorming en de ambtsdiscussie. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 13(56), 66-71.